

К. О. САВЧУК

*Костянтин Олександрович Савчук, кандидат
юридичних наук, старший науковий співробітник
Інституту держави і права ім. В. М. Корецького
НАН України, доцент Київського університету
права НАН України*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ІДЕЇ ПЕТРА ЄВГЕНОВИЧА КАЗАНСЬКОГО ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СУЧАСНОЇ НАУКИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Одним з головних наукових центрів, в якому здійснювалося викладання та дослідження міжнародного права в XIX – на початку XX століття був Новоросійський (Одеський) університет. Університет було утворено у 1865 р. на основі Рішельєвського ліцею, який з 1817 р. існував в Одесі. З цим вищим навчальним закладом була пов'язана науково-педагогічна діяльність таких відомих вчених як Олександр Володимирович Лохвицький (1830–1884) та Ігнатій Олександрович Івановський (1858–20-ті роки XX ст.). Однак справжній розквіт науки міжнародного права в стінах університету пов'язаний з прізвищем Петра Євгеновича Казанського (1866–1947), якого без перебільшення можна назвати одним з найкращих представників юридичної науки Російської імперії взагалі. Різноманітність його наукових інтересів просто вражає – адже він є автором понад 80 наукових праць, які охоплюють проблеми теорії міжнародного права, формування міжнародного адміністративного права як нової галузі міжнародного права, статусу міжнародних адміністративних союзів, міжнародних річок та проток, Каспійського моря, видачі злочинців, діяльності Інституту міжнародного права, міжнародного приватного права та державного права Росії тощо. В цілому його наукова спадщина не отримала належної оцінки в сучасній вітчизняній науці міжнародного права. З нашої точки зору, це можна пояснити в першу чергу політичними, а не науковими міркуваннями. Адже за своїми політичними поглядами П. Є. Казанський був переконаним прихильником самодержавства, за що неодноразово критикувався своїми ліберальними колегами, зокрема В. Е. Грабарем¹, а після Жовтневої революції був звільнений з університету. У радянській міжнародно-правовій літературі на праці П. Є. Казанського досить часто посилалися, але його погляди в цілому не були предметом дослідження. Як виключення можна згадати працю Д. Б. Левіна «Наука міжнародного права в Росії в кінці XIX та на початку XX ст.», в якій міститься досить розгорнутий виклад поглядів П. Є. Казанського на юридичну природу міжнародного права². У сучасній українській юридичній науці інтерес до постаті П. Є. Казанського поживався – невеличка стаття про вченого була розміщена в «Юридичній енциклопедії»³, праця П. Є. Казанського «Вчення про міжнародну адміністрацію» була перевидана в рамках «Антології української юридичної думки» разом з біографічним нарисом про нього⁴. Загальні курси з історії міжнародного права та міжнародно-правових вчень, підготовлені сучасними українськими дослідниками, містять відомості про наукову діяльність та міжнародно-правові погляди вченого⁵. Вітчизняні науковці також дали оцінку поглядам П. Є. Казанського на юридичну природу міжнародного приватного права⁶. Метою даної публікації є аналіз теоретичних поглядів П. Є. Казанського на природу міжнародного права, зокрема його вчення про міжнародну адміністрацію, особливо під кутом зору актуальності деяких його концепцій і сьогодні.

Петро Євгенович Казанський народився 11 травня 1866 р. Вищу освіту він отримав на юридичному факультеті Московського університету, який закінчив у 1891 р., після чого був залишений професором Л. О. Камаровським для підготовки до професорського звання по кафедрі міжнародного права. Ще в студентські роки П. Є. Казанський отримав золоту медаль за дослідження, присвячене договірним річкам. У 1893 р., після складання магістерського екзамену, йому було присвоєне звання приват-доцента, і він отримав призначення на кафедру міжнародного права Казанського університету. Продовжуючи займатися дослідженнями правового режиму міжнародних річок він підготував і 31 травня 1895 захистив у Московському університеті магістерську дисертацію на тему «Договірні річки». Відразу ж після захисту дисертації він був відряджений закордон з метою дослідження наукової теми, пов'язаної з правовим статусом міжнародних адміністративних союзів, і перебував там до 15 вересня 1896 р.⁷ Як зазначав він сам у звіті про відрядження, міжнародні адміністративні союзи є «одним з найбільш цікавих, важливих та нових утворень міжнародного права»⁸.

Протягом року і трьох з половиною місяців П. Є. Казанський працював у бібліотеках Берліну, Брюсселю, Парижу та Берну, досліджуючи юридичну літературу та договірну практику держав в галузі міжнародного адміністративного права. Відразу ж після повернення з відрядження, у жовтні 1896 р. він стає екстраординарним професором міжнародного права у Новоросійському (Одеському) університеті. З того часу вся його науково-викладацька діяльність була пов'язана з кафедрою міжнародного права цього університету.

У 1897 р. П. Є. Казанський захистив докторську дисертацію «Загальні адміністративні союзи держав», в якій ґрунтовно розкрив питання міжнародної адміністрації як абсолютно нового явища в системі міжнародного права. У 1898 р. йому було присвоєне звання ординарного професора, а у 1908 р. він став деканом юридичного факультету Новоросійського університету.

На діяльність П. Є. Казанського в Новоросійському університеті значно вплинули події російської революції 1905 р. Протягом 1905 р. Новоросійський університет був одним з головних центрів революції в Одесі, а значна кількість студентів і деякі викладачі брали активну участь в революційній діяльності. У відповідь на це, 17 лютого 1905 у газеті «Новое время» була надрукована «Телеграма 24 одеських професорів», в якій висловлювався рішучий протест проти втягнення університету в політичну боротьбу. Серед тих, хто підписав цю телеграму був і П. Є. Казанський. Він бере активну участь у так званому академічному русі – монархічному русі професорів, викладачів та студентів університетів, який ставив своєю метою повну деполітизацію вищих навчальних закладів⁹. Як науковець П. Є. Казанський також виступає рішучим прибічником самодержавства в Росії. У цілій низці своїх праць, присвячених державному праву Росії, і особливо у ґрунтовній монографії «Влада Всеросійського імператора»¹⁰ він намагався довести, що державний устрій Росії і після 1905 року продовжує залишатися самодержавним. П. Є. Казанський також поділяє ідеологію панславизму і як делегат Новоросійського університету бере участь у слов'янському з'їзді в Софії у 1910 році. На зібранні слов'янських юристів він виступив з доповіддю, в якій наголосив на трьох основних завданнях панслов'янського руху. Перше завдання полягає в наближенні внутрішнього права слов'янських держав і реформуванні їхніх правових систем з врахуванням слов'янських правових традицій, друге – в укладенні міжслов'янських договорів для полегшення поштових, телеграфних, судноплавних та інших зносин, що дасть змогу створити єдине міжслов'янське адміністративне право, а третє – в укладенні договорів про вічний мир та третейський розгляд спорів між слов'янськими державами¹¹. На думку П. Є. Казанського, вжиття таких заходів дозволить з часом слов'янам створити потужний союз держав.

Про долю П. Є. Казанського після Жовтневої революції 1917 р. майже не залишилася відомостей. За даними його біографа М. Б. Смоліна, який підготував до перевидання працю «Влада Всеросійського імператора», П. Є. Казанський з перервами продовжував викладати в Новоросійському університеті до кінця 1919 року. Після остаточного встановлення радянської влади в Одесі він був звільнений з університету, але продовжував викладати у інших вищих учбових закладах Одеси. Він не був репресований, однак друкувати свої праці йому більше не дозволяли. Помер П. Є. Казанський у 1947 р.¹²

Як вже наголошувалося вище, у вітчизняній науці міжнародного права П. Є. Казанський відомий насамперед як знавець міжнародної адміністрації та міжнародного адміністративного права¹³, однак його наукова спадщина цим не обмежується. Питанням міжнародної адміністрації присвячена його магістерська дисертація «Договірні річки: Нариси історії та теорії міжнародного річкового права»¹⁴ – перше і тривалий час практично єдине в російській юридичній літературі комплексне дослідження правового режиму міжнародних річок. Ця двотомна праця П. Є. Казанського являє собою величезний за обсягом (понад 800 сторінок) виклад історії становлення та чинних на той момент норм міжнародного річкового права.

Як вже зазначалося вище, у 1897 р. П. Є. Казанським була захищена докторська дисертація на тему «Загальні адміністративні союзи держав» – тритомна праця, перший¹⁵ з томів якої містив виклад теоретичних поглядів вченого на питання правового регулювання міжнародної адміністрації, а другий¹⁶ та третій¹⁷ були присвячені аналізу правового статусу окремих міжнародних адміністративних союзів держав, зокрема Міжнародного союзу для вимірювання землі, Всесвітнього телеграфного союзу, Міжнародного союзу мір та ваги, Всесвітнього поштового союзу, Міжнародного союзу для охорони промислової власності, Міжнародного союзу для охорони творів літературних та артистичних, Міжнародного протиневільницького союзу, Міжнародного союзу для друку митних тарифів тощо. Ця фундаментальна праця стала підсумком, у тому числі і його наукових досліджень під час закордонного відрядження у 1895–1896 роках. Окремі частини дисертації були опубліковані ним у вигляді невеликих книжок¹⁸.

У своїй дисертації вчений констатував, що не дивлячись на те, що загальні адміністративні союзи є «найбільш популярними творіннями сучасного міжнародного права»¹⁹, їх юридична природа досліджена недостатньо. На його думку, виникнення системи міжнародних адміністративних союзів, які охоплюють найрізноманітніші сфери співробітництва між державами, свідчить про те, що історія людства вступила у якісно нову фазу. П. Є. Казанський наголошує: «Занадто часто зупиняються на тому, що поділяє сучасні держави. Корисно і цікаво згадати також про те, що їх поєднує разом. Поряд з невгомною боротьбою між народами життя знає і прояви міжнародної згоди, і в нашому світі можуть жити і квітнути тільки ті народи, які здатні взяти участь, як в цій боротьбі, так і в цій згоді. Хто стане ухилятися від останньої, той покарає себе сильніше, ніж найбільша поразка у міжнародній боротьбі»²⁰. Вчений особливо підкреслював, що завдяки тісним юридичним зв'язкам, які встановлюються між державами за допомогою міжнародних адміністративних союзів зміцнюються мирні відносини між народами.

Характеризуючи сучасну для нього систему міжнародних відносин. П. Є. Казанський справедливо підкреслював, що її характерною особливістю є те, що організовані в держави народи постійно різними засобами проводять між собою боротьбу за доступ до різноманітних благ. Однак, якщо протягом всієї історії людства перевага надавалася фізичній боротьбі, головною з форм якої є війна, то в сучасних умовах все більшого значення набувають інші форми такої боротьби. «Головний, наймогутніший засіб сучасної боротьби між народами – економічне багатство»²¹, – стверджує він. Не менш важливим фактором у міждержавній боротьбі виступає і рівень розвитку національної культури та освіти. Тут напрошується аналогія з концепцією співвідношення війни та міжнародного права, висунутою у 1893 р. іншим відомим вітчизняним юристом-міжнародником В. Е. Грабарем (1865–1956) у своїй праці «Війна та міжнародне право»²². Як відомо, В. Е. Грабар розглядав війну та міжнародне право в якості двох засобів регулювання міждержавних відносин, які в той же час є несумісними за своєю сутністю. На думку В. Е. Грабаря, компроміс між ними може бути лише тимчасовим і раніше чи пізніше міжнародне право витіснить війну, а боротьба між державами буде проводитися тільки мирними засобами²³. Повертаючись до поглядів П. Є. Казанського, зазначимо, що він наголошував на тому, що поряд з боротьбою у міждержавних відносинах спостерігається і протилежна тенденція – а саме тенденція до зміцнення зв'язків між різними народами, відображенням якої є, в тому числі, і розвиток міжнародних економічних відносин та широке розповсюдження у світі європейської культури, яка ґрунтується на християнській релігії, давньогрецькому мистецтві і філософії та римському праві. Корінну відмінність сучасної цивілізації від інших П. Є. Казанський вбачає саме в її універсальному характері, здатності засвоювати досягнення інших культур.

Міжнародне право, на думку П. Є. Казанського, складають «правила, які спираються на переконання народів та створюються їх визначеною або мовчазною згодою в ім'я загального блага»²⁴. Воно відрізняється від національного права окремих держав тим, що має справу з інтересами, які є спільними для двох, деяких чи багатьох держав і поділяється на міжнародне приватне (або цивільне) та міжнародне публічне право. «Перше визначає ті права, які належать окремій людині в міжнародних зносинах, права особисті, сімейні, речові, зобов'язальні та спадкові. Друге встановлює юридичне становище великих колективних осіб, які виступають самостійними діями міжнародного обігу (основні права держав та міжнародних спілок), блага, які знаходяться в їх приватному або загальному розпорядженні (вчення про міжнародну територію), органи, які уповноважені представляти їх інтереси в міжнародному спілкуванні, міжнародну діяльність правостворюючу, адміністративну та процесуальну цих діячів та цих органів і, нарешті, на основі всього цього, дає загальне вчення про міжнародне спілкування на відміну від спілкування державного»²⁵. Крім того, П. Є. Казанський виокремлює так зване «міжнародне суспільне право», або право самостійних міжнародних спільностей, наприклад вселенських церков і зараховує його до системи міжнародного публічного права. Отже, вже в цій роботі П. Є. Казанський виступає прихильником широкого підходу до розуміння поняття міжнародного права, тобто такого підходу, який розглядає міжнародне публічне і міжнародне приватне право як єдину систему права. Такі погляди були потім розвинуті ним у цілій низці робіт, присвячених загальним питанням міжнародного права²⁶.

Аналізуючи історію становлення загальних адміністративних союзів держав, П. Є. Казанський наголошує, що вони «є одним з найкращих виявів широких, загальнолюдських мирних та об'єднувачих тенденцій нашого часу»²⁷. Якщо раніше основною засадою міжнародного спілкування було взаємне відчуження народів, то у другій половині XIX століття головною тенденцією розвитку міжнародних відносин стає утворення міжнародних організацій з метою управління різними сферами співробітництва. «Світ має бути організованим. Таке гасло нашого часу. Загальні адміністративні союзи держав дають перші елементи цієї майбутньої світоохоплюючої організації»²⁸, – зазначає він. Слід особливо підкреслити, що одне з найголовніших завдань загальних адміністративних союзів П. Є. Казанський вбачав у кодифікації міжнародного права.

Проаналізувавши різні точки зору щодо правової природи загальних адміністративних союзів, П. Є. Казанський дає своє визначення цього правового явища, згідно з яким це «міждержавні договори загального характеру, які утворюють міжнародну організацію з метою переслідування загальних для їхніх членів адміністративних завдань»²⁹. П. Є. Казанський розвиває концепцію права міжнародного управління, висунутої видатним російським юристом-міжнародником Ф. Ф. Мартенсом у праці «Сучасне міжнародне право цивілізованих народів»³⁰. Однак між поглядами цих вчених є й принципова відмінність. Якщо для Ф. Ф. Мартенса право міжнародного управління – це право, яке регулює діяльність держави в сфері міжнародного спілкування з метою досягнення її цілей (курсив наш. – К.С.), то П. Є. Казанський в цьому питанні поділяє думку відомого німецького правознавця Лоренца фон Штейна, згідно з якою право міжнародного управління регулює діяльність держав, спрямовану на досягнення їх загальних цілей (курсив наш. – К.С.)³¹. З точки зору П. Є. Казанського, право міжнародного управління є, наряду з правом міжнародного устрою, однією зі складових частин міжнародного публічного права³² і представляє собою «сукупність правил, що регулюють діяльність міжнародного спілкування, тобто діяльність двох, багатьох або всіх держав, або їх міжнародних органів, спрямовану на досягнення загальних для них завдань»³³.

Бурхливий розвиток права міжнародного управління не означає, однак, ліквідацію самостійності окремих держав. П. Є. Казанський неодноразово підкреслював, що розвиток системи загальних адміністративних союзів як раз дозволяє розв'язати проблему організації світу без зазіхання на суверенітет держав. «Але ми вважаємо, що загальна організація світу повинна носити адміністративний, а не політичний характер. Політично можуть бути організовані окремі гілки людства. Всесвітня організація повинна бути ...

адміністративною»³⁴, – стверджував він. Отже, так само як і багато інших представників доктрини міжнародного права другої половини XIX століття (наприклад, Й. К. Блончлі, В. Е. Грабар, Л. О. Камаровський), П. Є. Казанський вважав створення загальної міжнародної організації ключовою проблемою міжнародного права. Але, як ми можемо побачити, його міркування з цього приводу відрізняються значною оригінальністю і впливають з його вчення про право міжнародного управління. Він достатньо скептично поставився до можливості утворення в найближчому майбутньому універсальної політичної організації, метою якої є встановлення вічного миру на планеті, пояснюючи це по-перше, тим, що суспільство поки що мало підготовлено для сприйняття такої ідеї, а міжнародне право недостатньо розвинуте для цього, а, по-друге, неможливістю при тогочасному рівні розвитку науки міжнародного права скласти всебічно розроблений та придатний для реалізації на практиці план такої організації³⁵. Натомість він висуває ідею створення всесвітньої організації адміністративного характеру, яка буде складатися з системи загальних адміністративних союзів. «...Кількість загальних адміністративних союзів держав повинна надзвичайно збільшитися, так що біля кожного великого адміністративного інтересу виник особливий союз, що світ міжнародних адміністративних установ, розмічених у різних столицях, накриє всю землю, слугуючи людству та не порушуючи свободу держав, оскільки вони самі не обмежили її»³⁶, – зазначав він. Особливо П. Є. Казанський підкреслював те, що оскільки діяльність таких союзів буде мати узгоджений характер, то мову слід вести не тільки про окремі органи міжнародного співробітництва, а саме про міжнародну організацію загального характеру. Характерною особливістю майбутньої міжнародної організації має стати децентралізація. П. Є. Казанський не погоджується з точкою зору, висловленою такими вченими як Й. К. Блончлі, Дж. Лорімер та іншими, згідно з якою в майбутньому світ має управлятися з єдиного політичного центру. «Наша мрія, щоб у світу було стільки ж адміністративних центрів, скільки є в нього різних вузлів життєвих інтересів. Наша мрія – розпорошена адміністративна організація людства»³⁷, – пише він.

Зростання кількості міжнародних адміністративних союзів, утворення після Першої світової війни Ліги Націй та Міжнародної організації праці і врешті-решт створення після Другої світової війни ООН та системи її спеціалізованих установ повністю підтвердило наукову обґрунтованість ідей П. Є. Казанського стосовно подальшого розвитку міжнародного права. Дійсно, чим є система спеціалізованих установ ООН, як не системою загальних адміністративних союзів, які охоплюють всі найважливіші сфери спільних інтересів всіх народів, про яку мріяв П. Є. Казанський ще наприкінці XIX століття. Міжнародно-правова практика держав також підтвердила тезу П. Є. Казанського про необхідність децентралізації інституційної системи міждержавного співробітництва. Так, Секретаріат ООН розташований в Нью-Йорку, а Міжнародний суд ООН – в Гаазі, відділення ООН розташовані у Відні, Женеві та Найробі, штаб-квартира МОП – у Женеві, ЮНЕСКО – у Парижі, ІКАО – у Монреалі, ІМО – у Лондоні, ЮНЕП – у Найробі тощо.

¹ Так, Грабарь В. Е. зазначав з приводу діяльності П. Є. Казанського після революції 1905 року наступне: «Мало цікавлячись міжнародним правом, він цілковито віддався політичній боротьбі та взяв діяльну участь в реакційному русі як в самому університеті, в рядах бойових «академістів», так і поза університетом. Див.: *Грабарь В. Э. Материалы к истории литературы международного права в России (1647–1917)*. – М., 2005. – С. 442.

² *Левин Д. Б. Наука международного права в России в конце XIX и начале XX в.* – М., 1982. – С. 20–24.

³ *Савчук К. О. Казанський Петро Євгенович* // *Юридична енциклопедія*. – Т. 3. – К., 2001. – С. 13.

⁴ *Казанський П. Є. Учение о международной администрации* // *Антологія української юридичної думки. Том 8: Міжнародне право / Упорядники: В. Н. Денисов, К. О. Савчук; відп. редактор В. Н. Денисов*. – К., 2004. – С. 282–313.

⁵ Див.: *Мережко А. А. История международно-правовых учений*. – К., 2006. – С. 333–336; *Дмитрієв А. І., Дмитрієва Ю. А., Задорожній О. В. Історія міжнародного права*. – К., 2008. – С. 222–223.

⁶ *Мережко А. А. Наука международного частного права: история и современность*. – К., 2006. – С. 164–165.

⁷ *Казанский П. Е. Краткий отчет о заграничной командировке в 1895/6 году*. – Казань, 1897. – С. 1–2.

⁸ Там само. – С. 2.

⁹ Детальніше про участь П. Є. Казанського в русі академістів див.: *Смолин М. Б. Путь имперского юриста – профессор Казанский Петр Евгеньевич* // <http://www.fondiv.ru/articles/255/>

¹⁰ *Казанский П. Е. Власть Всероссийского императора*. – М., 2007. – 600 с.

¹¹ *Смолин М. Б. Путь имперского юриста – профессор Казанский Петр Евгеньевич* // <http://www.fondiv.ru/articles/255/>

¹² Там само.

¹³ *Грабар В. Е.* цілком справедливо наголосив, що «головна заслуга у з'ясуванні природи міжнародного адміністративного права та обробці його норм належить в російській літературі професору Казанського, а потім Новоросійського університету П. Є. Казанському та професору Демидівського юридичного ліцею М. М. Голубеву. Див.: *Грабарь В. Э. Материалы к истории литературы международного права в России (1647–1917)*. – М., 2005. – С. 576.

¹⁴ *Казанский П. Е. Договорные реки: Очерки истории и теории международного речного права*. Т. 1–2. – Казань, 1895. – 872 с.

¹⁵ *Казанский П. Е. Всеобщие административные союзы государств*. – Т. 1. – Одесса, 1897. – С. 554.

¹⁶ *Казанский П. Е. Всеобщие административные союзы государств*. – Т. 1. – Одесса, 1897. – С. 481.

¹⁷ *Казанский П. Е. Всеобщие административные союзы государств*. – Т. 1. – Одесса, 1897. – С. 571.

¹⁸ Див. *Казанский П. Е. Всемирный почтовый союз*. – Одесса, 1897. – 124 с.; *Казанский П. Е. Всемирный телеграфный союз*. – Одесса, 1897. – 105 с.; *Казанский П. Е. Международный противоневольничий союз*. – Одесса, 1897. – 61 с.; *Казанский П. Е. Международный союз для измерения земли*. – Одесса, 1897. – 53 с.; *Казанский П. Е. Международный союз для ох-*

раны промышленной собственности. – Одесса, 1897. – 117 с.; *Казанский П. Е.* Международный союз для печатания таможенных тарифов. – Одесса, 1897. – 36 с.; *Казанский П. Е.* Международный союз железнодорожных товарных сношений. – Одесса, 1897. – 156 с.; *Казанский П. Е.* Международный союз книговедения. – Одесса, 1897. – 40 с.; *Казанский П. Е.* Международный союз мер и весов. – Одесса, 1897. – 69 с.

¹⁹ *Казанский П. Е.* Всеобщие административные союзы государств. – Т. 1. – Одесса, 1897. – С. 7.

²⁰ Там само. – С. 8.

²¹ Там само. – С. 33.

²² *Грабарь В. Э.* Война и международное право // Академічна юридична думка. – К., 1998. – С. 201–212.

²³ Див.: *Савчук К. О.* Грабар В. Е. Про війну та мир в міжнародних відносинах // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – Вип. 22. – Ч. 2. – К., 2000. – С. 137–144; *Савчук К. О.* Міжнародно-правові погляди академіка В. Е. Грабаря. – К., 2003. – С. 87–94.

²⁴ *Казанский П. Е.* Всеобщие административные союзы государств. – Т. 1. – Одесса, 1897. – С. 53.

²⁵ Там само. – С. 54.

²⁶ Див.: *Савчук К. О.* Концепція права міжнародного управління професора П. Є. Казанського та її значення для сучасної науки міжнародного права // Наукові читання, присвячені пам'яті В. М. Корецького: Збірник наукових праць. – К., 2011. – С. 75–79.

²⁷ *Казанский П. Е.* Всеобщие административные союзы государств. – Т. 1. – Одесса, 1897. – С. 67.

²⁸ Там само. – С. 68.

²⁹ Там само. – С. 172.

³⁰ *Мартенс Ф. Ф.* Современное международное право цивилизованных народов. Т. 1. – М., 2008. – С. 18–24.

³¹ *Казанский П. Е.* Всеобщие административные союзы государств. – Т. 1. – Одесса, 1897. – С. 277–278.

³² Детальніше про це див.: *Савчук К. О.* Концепція права міжнародного управління професора П. Є. Казанського та її значення для сучасної науки міжнародного права // Наукові читання, присвячені пам'яті В. М. Корецького: Збірник наукових праць. – К., 2011. – С. 76–77.

³³ *Казанский П. Е.* Всеобщие административные союзы государств. – Т. 1. – Одесса, 1897. – С. 279.

³⁴ Там само. – С. 327.

³⁵ Там само. – С. 500–502.

³⁶ Там само. – С. 514.

³⁷ Там само. – С. 514.

Резюме

У цій статті досліджуються міжнародно-правові погляди відомого вітчизняного юриста-міжнародника XIX – початку XX сторіччя Петра Євгеновича Казанського.

Ключові слова: історія міжнародного права, історія науки міжнародного права, П. Є. Казанський.

Резюме

В этой статье исследуются международно-правовые взгляды известного отечественного юриста-международника XIX – начала XX столетий Петра Евгеньевича Казанского.

Ключевые слова: история международного права, история науки международного права, П. Е. Казанский.

Summary

This article is devoted to analysis international-legal thoughts of well-known domestic international lawyer of the XIX – beginning of XX centuries Petro Yevhenovych Kazansky.

Key words: history of international law, history of international-legal science, Kazansky P. Y.

Отримано 19.10.2011

М. М. НАГОРНЯК

Михайло Миколайович Нагорняк, доктор політичних наук, професор Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

ВПЛИВ США І РОСІЇ НА ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) створив умови для організації принципово нових засобів комунікації в політиці, науці, бізнесі та повсякденному спілкуванні. Проте наслідки такого